

*Завідувач відділу виховної роботи
КВНЗ «Вінницька академія
неперервної освіти»
Коц О.І.*

**Інформаційно-методичний коментар
до листа Міністерства освіти і науки України
від 07.08.2018 №1/9-486**

**«Про деякі питання організації в закладах освіти виховної роботи
щодо безпеки і благополуччя дитини у 2018/2019 навчальному році»**

1. «Виховання сучасних дітей, турбота про них, забезпечення їхніх прав в усіх цивілізованих країнах світу розглядається як стратегічний загальнонаціональний пріоритет. За таких обставин базовими векторами консолідації зусиль різних органів державної влади та громадськості цілком слушно вважати безпеку й благополуччя дитини» (Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 07.08.2018 №1/9-486).

Метою Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти "Нова українська школа" на період до 2029 року є «створення сучасного освітнього середовища». Освітнє середовище має бути, перш за все, безпечним місцем, де діти відчуватимуть себе захищеними та в безпеці. А тому, освітнє середовище повинно належати дітям і бути місцем для творчості, досліджень, розвитку позитивної самооцінки.

«Усі діти заслуговують навчатися у такому середовищі, де забезпечуються їхні потреби – базові потреби, потреби у навчанні, додаткові потреби (для дітей з особливими освітніми потребами). У такому освітньому середовищі є баланс між навчальними видами діяльності, ініційованими вчителем, та видами діяльності, ініційованими самими дітьми. Таке середовище забезпечує можливості дітям робити власний вибір, можливості для розвитку нових та удосконалення наявних практичних навичок, отримання нових

знань, розвитку свого позитивного ставлення до інших» (Нова українська школа: poradnik dla vchitelja / Під заг. ред. Бібік Н. М. — К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. — 206 с.).

Важливим є розуміння ключових понять «освітнє середовище», «безпека як базова потреба» та «безпечна школа».

Поняття *«світнє середовище»* розглядається як система соціальних зв'язків і відношень у галузі освіти, це місце перетину діяльності всіх учасників освітнього процесу, де забезпечується використання та активізація їхнього творчого потенціалу. Освітнє середовище є частиною соціокультурного середовища і визначається дослідниками як комплекс спеціально організованих психолого-педагогічних умов, в результаті взаємодії з якими відбувається розвиток і становлення особистості.

Питаннями моделювання та проектування освітнього середовища, в якому особистість затребувана і вільно функціонує, а його учасники відчують захищеність і задоволення основних потреб займалися Я.А. Коменський, І.А. Баєва, М.Р. Битянова, Н.В. Груздева, Г.А. Мкртичан, В.І. Панов та ін. Значний внесок в осмислення психології освітнього середовища внесли: В.В. Авдєєв, Б.Г. Ананьєв, Г.М. Андрєєва, Л.Ф. Бурлачук, Д.І. Фельдштейн, Е. Фромм, Д. Б. Ельконін, В.А. Ясвін та інші, які вивчали проблему створення умов, при яких освітнє середовище буде психологічно найбільш безпечним.

Структура освітнього середовища включає в себе, як вважає Ясвін В. А., три базові компоненти:

- *просторово-предметний*, тобто просторово-предметні умови та можливості здійснення навчання, виховання та соціалізації дітей;
- *соціальний*, тобто простір умов і можливостей, який створюється в міжособистісній взаємодії між суб'єктами навчально-виховного процесу (учнями, педагогами, адміністрацією, батьками, психологами та іншими);

- *психодидактичний*, тобто комплекс освітніх технологій (змісту і методів навчання та виховання), побудованих на тих чи інших психологічних і дидактичних підставах.

Поняття «*безпека*» визначається як стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз (<https://studfiles.net/preview/5601297/page:39/>).

Згідно з теорією А. Маслоу, фізіологічні потреби і потреби безпеки є первинними, природженими. Ці потреби пов'язані з прагненням і бажанням людини досягти стабільного й безпечного способу життя. Вони включають потреби в захисті від фізіологічних і психологічних небезпек з боку навколишнього світу й упевненість у тому, що фізіологічні та інші найважливіші потреби задовольнятимуться належною мірою і в майбутньому. Саме тому створення безпечного освітнього середовища для дитини є пріоритетним завданням для освітніх закладів.

У 2016 році у відповідь на звернення Міністра і Заступника Міністра освіти і науки України представництвом ЮНІСЕФ в Україні було представлено на розгляд резюме та рекомендації щодо місця безпечних шкіл у процесі реформування галузі освіти України «Безпечні школи в Україні: концептуальна записка для Міністерства освіти і науки України».

У цій записці визначено зміст поняття «безпечні школи», що пропонується у міжнародній літературі та практиці: «безпека шкіл означає забезпечення захисту учнів, персоналу, зокрема учителів, та шкільного обладнання». «У Конвенції про права дитини (КПД), яку Україна ратифікувала у 1991 році, зазначено, що діти повинні бути захищені від насильства, відсутності піклування, брутального поводження та експлуатації (ООН, 1989). Ці терміни розуміють як такі, що охоплюють захист від багатьох конкретних загроз, як-от дитяча праця, торгівля дітьми, катування, тілесні покарання, цькування, сексуальні домагання, сексуальні наруги і сексуальна експлуатація, вербування до збройних сил, збройні напади і стихійні лиха. Поняття «безпека шкіл» включає запобігання всіх цих загроз

життю та добробуту дітей, забезпечення готовності до них і, у необхідних випадках, відновлення від них, незалежно від того, де вони мають місце – у школі або по дорозі до школи чи зі школи».

З метою визначення в освітніх закладах місць, де ще трапляються випадки насильства щодо дітей та місць, де діти почувають себе некомфортно, може бути використана методика «Мапа школи» (Навчально-методичний посібник «Організація роботи з розв'язання проблеми насильства в школі»/Упорядники: Дубровська Є.В., Ясеновська М.Е.- К.: Huss, 2011. – 96 с.).

2. «Найголовнішою проблемою, що стосується цькування в закладі освіти, експерти називають розрив між поколіннями. Причинами цього є природна втрата монополії батьків на авторитет, посилення цінностей індивідуалізму в суспільстві, який витісняє на другий план цінності сім'ї, та розвиток інформаційних технологій, що дозволяє дітям самотійно отримувати необхідну інформацію.

Агресія і залякування серед школярів стали серйозною проблемою в Україні. За даними дослідження ЮНІСЕФ понад 80% дітей у віці від 11 до 17 років стикалися із цькуванням у закладах освіти, 24% дітей стали жертвами булінгу, а 48% з них нікому не розповідали про ці випадки» (Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 07.08.2018 №1/9-486).

Звертаємо увагу на відсоток дітей (48%), які нікому не розповідали про випадки цькування. За оцінками міжнародних експертів близько 65 % жертв торгівлі людьми (в тому числі дітьми) залишаються неідентифікованими.

Є декілька ключових моментів і причин, що призводять до замовчувань і невиявлення дітей, які постраждали чи знаходяться в ситуаціях різних видів насильства, булінгу, кібербулінгу, торгівлі людьми тощо.

По-перше, це відсутність чи низька професійна готовність ідентифікувати таких дітей. Якщо говорити про широкий загальний дорослих, які включені в освітнє середовище, то їх готовність до ідентифікації і виявлення

дітей, які знаходяться в ситуаціях різного роду загроз їх життю та добробуту полягає в увазі, спостереженні за дитиною та вмінні виявити непрямі (суб'єктивні) ознаки таких загроз.

Непрямими індикаторами (ознаками) є:

- зовнішній вигляд;
- фізичний стан;
- психологічний стан;
- поведінкові реакції.

Прикладами непрямих ознак потрапляння дитини у ситуацію, яка становить загрозу для її життя та здоров'я, можуть бути наступні:

Зовнішній вигляд:

- неохайність;
- одяг не за сезоном;
- невідповідність одягу певній події або ситуації;
- одяг, що не відповідає віку дитини (надто малий або занадто великий);
- одяг із застарілими плямами бруду або рваний;
- застарілий бруд на відкритих частинах тіла (обличчя, руки, волосся);
- зачіска, яку зроблено в домашніх умовах невідповідним інструментом, наприклад, ножем (волосся обрізане нерівно);
- заплакане обличчя дитини, набряклі очі;
- набряк обличчя (внаслідок ляпасів);
- яскравий макіяж.

Фізичний стан:

- брак ваги;
- втомлений вигляд;
- наявність слідів фізичного насильства (синці, опіки, рубці);
- наявність травм (каліцтво);
- сонливість у незвичний час, або постійне безсоння у дитини;
- невідповідність отриманих ушкоджень тій історії, що її розповідає дитина або батьки (опікуни) дитини.

Психологічний стан:

- неможливість контролювати власні емоції;
- злість, ворожість;
- агресія, аутоагресія;
- страх, гнів;
- почуття тривоги;
- відчуття безпорадності;
- шок;
- розгубленість;
- провали в пам'яті;
- виражене почуття провини;
- депресія;
- суїцидальні наміри.

Поведінкові реакції:

- надмірна підозрілість;
- замкнутість;
- небажання розмовляти;
- уникання погляду;
- демонстративна поведінка;
- неадекватні відповіді на запитання;
- уповільнене мовлення;
- зухвала в т.ч. агресивна та/або сексуалізована поведінка дитини.

Найтипівішими способами виявлення непрямих індикаторів є спостереження і невимушена бесіда з дитиною. Дорослі, які включені в освітнє середовище дитини, повинні бути дуже уважними і відслідковувати зміни у поведінці дитини, ідентифікувати ці зміни і вчасно запропонувати допомогу чи перенаправити до фахівця.

Однією з важливих причин, чому діти не звертаються по допомогу до дорослих і замовчують те, що з ними відбулося чи відбувається, – це страх

бути «впізнаним (ою)», страх оприлюднення проблеми і відповідних наслідків для дитини.

Тому робота «гарячих ліній», які дозволяють зберігати анонімність та конфіденційність при зверненні, і поінформованість дітей про такі «гарячі лінії» має надзвичайно важливе значення:

- «Гаряча лінія» з питань протидії булінгу за номером 116 000,
[http://magnolia-tv.com/en/node/3859;](http://magnolia-tv.com/en/node/3859)
- Національна дитяча «гаряча лінія» за номером 0-800-500-225 та коротким безкоштовним номером для абонентів КиївСтар та Лайфселл–116 111.
https://la-strada.org.ua/ucp_mod_content_show_30_robota-garyachoyi-liniyi.html
[https://www.facebook.com/childhotline.ukraine/;](https://www.facebook.com/childhotline.ukraine/)
- Національна "гаряча лінія" з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації за номером 0 800 500 335 або 116 123 (короткий номер з мобільного)
https://la-strada.org.ua/ucp_mod_content_show_30_robota-garyachoyi-liniyi.html

3. «Усвідомлюючи, що інформаційно – комунікаційні технології (ІКТ) є важливим інструментом у житті дітей для освіти, соціалізації, вираження та залучення, водночас їх використання може створювати ризики, включаючи насильство, експлуатацію та жорстоке поводження; Беручи до уваги Стратегію Ради Європи про права дитини (на 2016-2021 роки), яка визначила права дитини в цифровому середовищі як один із пріоритетних напрямків та Стратегію управління Інтернет Ради Європи (на 2016-2019 роки), згідно з якими Інтернет повинен бути безпечним, надійним, відкритим та сприятливим середовищем для всіх, включаючи дітей,

без дискримінації ухвалено Комітетом Міністрів 4 липня 2018 року на 1321-му засіданні заступників міністрів, ухвалені Рекомендації CM/Rek (2018) 7 Комітету міністрів, відповідно до положень статті 15.b Статуту ради Європи про принципи дотримання, захисту та реалізації прав дитини в цифровому середовищі» (Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 07.08.2018 №1/9-486).

«Доступ та використання цифрового середовища є важливими для реалізації прав та основних свобод дитини, їх залучення, освіти, участі та підтримки сімейних та соціальних відносин. Там, де діти не мають доступу до цифрового середовища, або де цей доступ обмежений через погане з'єднання, це може вплинути на їх здатність повною мірою втілювати свої права людини»
(http://mvs.gov.ua/upload/file/rekomendac_ ya_schodo_zahistu_d_tey_u_cifrovomu_seredovisch_2018.pdf).

Як зазначається в рекомендаціях Ради Європи, враховуючи ресурсність цифрового середовища для розвитку особистості та реалізацію прав та основних свобод людини (дитини), потрібно створити умови для безпеки дітей у цифровому середовищі, зокрема:

- право дітей на свободу вираження поглядів, в тому числі на право шукати, отримувати та поширювати інформацію та різні ідеї, необхідно супроводжувати освітніми програмами, інформацією про те, як здійснювати своє право на свободу вираження поглядів у цифровому середовищі, поважаючи права та гідність інших людей, включаючи інших дітей;
- доступ до інформації дитини в цифровому середовищі потрібно забезпечити розмаїттям джерел якісної інформації та освітнього високоякісного цифрового контенту та послуг для дітей, спеціально розробленого для дітей, легкого для знаходження та розуміння, наданого зрозумілою мовою та адаптованого до їх віку та зрілості;

- право на захист від будь-яких форм насильства, експлуатації та зловживань у цифровому середовищі - це, перш за все, розуміння проблем пов'язаних із здоровим розвитком та благополуччям дітей, які можуть виникнути у зв'язку з цифровим середовищем:
- ✓ сексуальна експлуатація та зловживання, домагання для сексуальних цілей («грумінг», розбещування), онлайн-вербування дітей для вчинення злочинів, участь у екстремістських політичних чи релігійних рухах або для цілей торгівлі людьми (контактні ризики);
- ✓ принизливе та стереотипне зображення та надмірна сексуалізація жінок та дітей;
- ✓ зображення та прославляння насильства та нанесення собі ушкоджень, зокрема, самогубств;
- ✓ принизливі, дискримінаційні або расистські вирази або заклик до такої поведінки;
- ✓ реклама, контент для дорослих (ризики контенту);
- ✓ залякування, переслідування та інші форми утисків, розповсюдження без отримання згоди сексуальних зображень, шантаж, висловлювання ненависті, хакерство, азартні ігри, незаконне завантаження або інші порушення прав інтелектуальної власності, комерційна експлуатація (ризики поведінки);
- ✓ надмірне використання, позбавлення сну та фізична шкода (ризики для здоров'я).

Оскільки цифрове середовище є суттєвою, невід'ємною складовою освітнього простору, то і виховання, як цілісний і безперервний процес, слід інтегрувати в цифрове середовище і використовувати його виховний потенціал.

Водночас, цифрове середовище вимагає відповідних форм і методів виховного впливу, які враховують його специфіку.

На абсолютно новий рівень значущості піднімається в цифровому середовищі стиль педагогічного спілкування в системах «учитель-учень»,

«дорослий-дитина» та ступінь довіри до дорослого. «Примусовість» спілкування в цифровому середовищі неможлива. Ключовими моментами стають довіра і зацікавленість у спілкуванні з дорослим, принципи педагогіки партнерства, які поширюються і на цифрове середовище:

- повага до особистості;
- доброзичливість і позитивне ставлення;
- довіра у відносинах;
- діалог – взаємодія – взаємоповага;
- розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків);
- принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей).

4. «Актуальною залишається профілактична робота щодо торгівлі людьми. Торгівля людьми – це злочин, жертвами якого можуть стати чоловіки, жінки і діти, як з метою примусової праці, так і сексуальної експлуатації». (Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 07.08.2018 №1/9-486).

В Україні продовжується реалізація Державної соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2020 року .

Своєрідною відповіддю на нагальні потреби держави щодо запобігання та протидії торгівлі людьми є впровадження варіативної програми виховної роботи з питань протидії торгівлі дітьми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» для закладів освіти (<http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/5457>).

На виконання наказу Міністерства освіти і науки України від 08.04.2016 р. №405 «Про затвердження плану заходів Міністерства освіти і науки щодо протидії торгівлі людьми на період до 2020 року», пункту 3.6. наказу Міністерства освіти і науки України від 08.08.2017 р. №1127 «Про затвердження плану заходів Міністерства освіти і науки України щодо розвитку психологічної служби системи освіти України на період до 2020

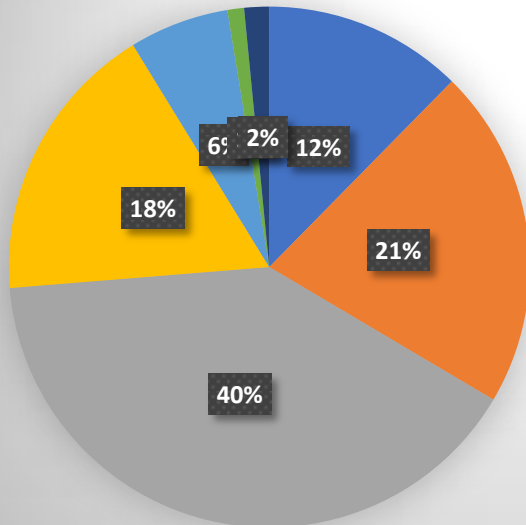
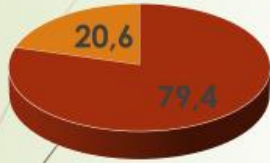
року», відповідно до листа Міністерства освіти і науки України від 27.07.2017 №1/9-413 «Про деякі питання щодо організації виховної роботи у навчальних закладах у 2017/2018 навчальному році» та листа КУ «Інститут модернізації змісту освіти» від 25.07.2016 №2.1/10-1828, якими рекомендовано впровадження програми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» та, з метою сприяння самопізнанню, самореалізації, самоствердженню і самовдосконаленню особистості; розвитку навичок відповідальної і безпечної поведінки учнів 7-11 класів, умінь адекватного прийняття рішень у різних життєвих ситуаціях, визначення та формування громадянської позиції особистості, відповідно до *наказу Департаменту освіти і науки Вінницької облдержадміністрації від 07.02.2018 №51* «Про впровадження в області програми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» з лютого 2018 року розпочато пілотне впровадження програми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» у Вінницькій області.

Затверджено список координаторів області та районних/міських координаторів з реалізації програми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадська позиція».

КВНЗ «Вінницька академія неперервної освіти» спільно з Навчально-методичним центром психологічної служби системи освіти Вінницької області було організовано та проведено навчальні семінари-тренінги для районних/міських координаторів проекту, класних керівників 7-их класів закладів загальної середньої освіти, практичних психологів та соціальних педагогів закладів загальної середньої освіти, кураторів закладів вищої освіти.

Всього у тренінгах взяли участь 194 фахівці.

Активність районів та міст області

- методисти
- практичні психологи
- класні керівники
- соціальні педагоги
- куратори ВНЗ
- педагоги-організатори
- заступники директорів